

22. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.

23. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

МІЩУК І. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та галузевих дисциплін
(Навчально-науковий інститут права
Національного університету водного
господарства та природокористування)

УДК 616-089.843:34

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ ОРГАНІВ І ТКАНИН ЛЮДИНИ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

У статті проведено аналіз проблем розвитку трансплантації органів і тканин людини, виокремлено основні стримуючі фактори розвитку трансплантології. Запропоновано законодавчі шляхи подолання вказаних проблем.

Ключові слова: трансплантація органів і тканин людини, трансплантологія, комерціалізація, презумпція згоди померлого.

В статье проведен анализ проблем развития трансплантации органов и тканей человека, выделены основные сдерживающие факторы развития трансплантологии. Предложены законодательные пути решения указанных проблем.

Ключевые слова: трансплантация органов и тканей человека, трансплантология, коммерциализация, презумпция согласия умершего.

The article analyzes problems of transplantation of organs and human tissues, singled out the basic constraints of transplantation. A legislative ways of overcoming these problems.

Key words: transplantation of organs and human tissues, transplantation, commercialization, presumed consent of the deceased.

Вступ. Сьогодні не викликає сумніву, що трансплантація органів і тканин людського тіла є вагомим досягненням та успіхом сучасної медицини. За допомогою цього виду медичного втручання можна покращити здоров'я пацієнта, а іноді навіть врятувати життя. Однак у цій сфері є певні прогалини й проблеми регулювання, які необхідно вирішити на законодавчому рівні.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз проблем розвитку трансплантації органів і тканин людини та пошук законодавчих шляхів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема трансплантології була предметом дослідження таких науковців, як М. Авдєєва, В. Глушков, М. Малєїн, А. Селіванов,

Р. Стефанчук, С. Стеценко, Т. Тихомирова, Ю. Фрицький, Г. Чеботарьова, Я. Шатковський, Ю. Шемшученко та інші.

Результати дослідження. Сьогодні в Україні продовжує діяти Закон України «Про трансплантологію органів та інших анатомічних матеріалів людини», прийнятий у 1999 р. За період його прийняття відбулися організаційні зміни у сфері охорони здоров'я, з'ясувалися прогалини й недоліки його положень. Тому виникає необхідність у прийнятті нового закону або внесенні змін до чинного, адже найбільш досконала законодавча база є запорукою розвитку трансплантології.

За попередніми підрахунками в Україні щорічно гине від 40 до 60 потенційних донорів на 1 млн населення. Це становить близько 3 тис. донорів, які могли б врятувати життя 10 тис. хворим. Уже сьогодні в розвинених країнах світу трансплантація стала стандартом лікування багатьох патологій. Згідно з прогнозами експертів у середині третього тисячоліття 50% хірургічних операцій будуть пов'язані з пересадкою органів людини [1].

Незважаючи на значні досягнення у сфері трансплантології, можемо констатувати про наявність широкого спектра проблем у цій сфері. Наведемо й охарактеризуємо основні стримуючі фактори розвитку трансплантології в Україні.

1. Комерціалізація в галузі трансплантології.

Безкорисне та безоплатне надання трансплантологічної медичної допомоги для пацієнта – основне правило, згідно з яким повинні формуватися взаємини між пацієнтом і лікарем у трансплантології.

Комерціалізація будь-яких дій у сфері трансплантології заперечується законодавством нашої держави й зарубіжних країн. Зокрема, у ст. 18 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» визначено: «Укладення угод, що передбачають купівлю-продаж органів або інших анатомічних матеріалів людини, за винятком кісткового мозку, забороняється» [2]. Чинне кримінальне законодавство також передбачає покарання за такий вид злочинів, наслідком яких є отримання прибутку від трансплантологічних операцій, наприклад: ст. 144 «Насильницьке донорство» Кримінального кодексу України (далі – КК України), ст. 143 «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини» КК України, ст. 141 «Незаконне проведення дослідів над людиною» КК України [3].

Однак, на жаль, звести до нуля існування комерційних стосунків у трансплантології неможливо. Це пояснюється тим, що медична установа, яка здійснює вилучення, перетворюється на власника трансплантаційного матеріалу з очікуваними для неї (медичної установи) наслідками та діями як суб'єкта всього комплексу стосунків, що виникають під час поводження з донорськими органами й тканинами. В умовах ринкових стосунків статус установи-власника трансформує органи й тканини, відокремлені та відчужені від людини, в об'єкти зі статусом речей [4]. Такі дії посилюють споживачьке ставлення до людини, а тому призводять до зростання тенденцій комерціалізації медицини.

Крім того, зростання поступового дефіциту органів і тканин людини призводить до посередництва й утворення чорного ринку трансплантатів. Оскільки купівля-продаж органів і тканин є суспільно небезпечним явищем, що посягає на особисті блага людини, на саме життя та здоров'я, важливим є не лише встановлення відповідальності за порушення норм у цій сфері, а й ефективна практична діяльність із виявлення таких злочинів.

2. Недосконале державне регулювання діяльності державних і комунальних закладів, пов'язаної з трансплантацією органів та інших анатомічних матеріалів.

Практика показує, що існуюча мережа державних і комунальних закладів охорони здоров'я та державних наукових установ, які мають право здійснювати діяльність, пов'язану з трансплантацією, є недостатньою; існують значні проблеми на регіональному рівні, відсутня узгодженість і координація в роботі таких закладів. Тому пропонуємо розмежувати державні та комунальні заклади охорони здоров'я й наукові установи, які мають право здійснювати діяльність, пов'язану з трансплантацією, за специфікою їх діяльності: 1) такі, що здійснюють трансплантацію органів; 2) такі, що здійснюють трансплантацію тканин;

3) такі, що здійснюють трансплантацію клітин; 4) такі, що здійснюють трансплантацію кісткового мозку.

Дискусії виникають і щодо положення про включення приватних закладів охорони здоров'я до суб'єктів трансплантаційних відносин. Так, О. Пелагеша дійшов висновку, що право втручання з метою вилучення органів у живих донорів та вилучення трансплантатів з організму мертвої людини варто лишити лише за державними й комунальними закладами охорони здоров'я. Це, на його думку, є важливим через низку обставин, ключовими серед яких є такі:

- полегшується здійснення контролю за законністю здійснюваних маніпуляцій;
- спрощується здійснення операцій відповідно до «листа очікування», чим забезпечується однаково поважне ставлення до забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, які очікують пересадки;

- дає можливість оптимізувати державне фінансування цільових програм, спрямованих на трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини [5].

Вважаємо, що необхідно на рівні підзаконних актів Міністерства охорони здоров'я України, застосовуючи механізми адміністративно-правового регулювання, забезпечити практику, за якої операції, спрямовані на пересадку органів чи тканин людини, будуть виконуватись не лише в державних і комунальних лікувально-профілактичних установах, а й у приватних. При цьому на законодавчому рівні необхідно закріпити вимоги, яким мають відповідати приватні установи, що здійснюють медичну діяльність, пов'язану з трансплантацією, та детально регламентувати процедуру надання дозвільних документів, щоб уникнути будь-яких зловживань і надавати пацієнтам якісні медичні послуги.

3. Негативна громадська думка.

В Україні громадська думка щодо трансплантології або є несформованою, або має негативний чи спотворений вигляд. Це можна пояснити певними факторами.

По-перше, спостерігається негативне висвітлення проблем трансплантології засобами масової інформації, які звертають увагу лише на резонансні справи, що призводить до несприйняття суспільством трупного донорства. На нашу думку, неготовність широких верств населення сприймати трансплантологію як спеціальний метод лікування викликається насамперед відсутністю об'єктивної інформації.

По-друге, недоступність і низька якість лікування викликає недовіру та спонукає українців їхати на лікування за кордон.

По-третє, недостатність знань лікарів та викладання на низькому рівні (або взагалі відсутність) курсу «Трансплантологія» в медичних навчальних закладах призводить до того, що лікарі не володіють відповідними знаннями й навичками.

По-четверте, низька активність громадських організацій у сфері трансплантології також призводить до обмеженості поглядів наших громадян.

Успіх трансплантології можливий лише в умовах розвиненого суспільства, у якому громадяни мають високу морально-правову освіченість, визнають безумовність таких цінностей, як добровільність, безкорисність, незалежність. Тому для формування громадської думки в Україні необхідно виконати такі заходи:

- 1) провести інформаційну кампанію, залучивши засоби масової інформації, яка пропагуватиме трансплантологію як високоефективний метод лікування, а також інформаційну кампанію, що висвітлюватиме питання донорства;

- 2) розробити нові та реалізувати на практиці державні цільові програми щодо вдосконалення розвитку трансплантології;

- 3) підвищити рівень довіри серед населення до медицини й лікарів;

- 4) залучити громадські організації до заходів соціально-просвітницького характеру у сфері трансплантології;

- 5) збільшити державне фінансування сфери охорони здоров'я в цілому та сфери трансплантології зокрема.

4. Відсутність належного нормативно-правового врегулювання процедури презумпції згоди померлого.

Нині більшість країн розвинуеного світу випереджають Україну в питаннях трансплантації. Основним показником у цьому є кількість проведених операцій за рік. Хворі з України, які потребують трансплантації, їдуть на лікування за кордон, вивозять мільйони гривень, зокрема й державних. Таким чином, ми інвестуємо у фахівців інших держав, вкладаючи гроші в їхній розвиток, тоді як в Україні катастрофічне недофінансування.

Однією з причин, що гальмує розвиток трансплантології в нашій державі, є закріплення презумпції незгоди, точніше, «слабка» модель «інформованої згоди» на вилучення органів у померлого донора. Нагадаємо, що у світовій практиці сформувалися дві основні концепції отримання згоди донора:

1) презумпція незгоди, яка нині діє в США, Великобританії, Німеччині, Канаді, Греції. Вона означає, що вилучення органів від донора є допустимим за умови, що лікарю невідомо про відмову загиблого від посмертного вилучення його органів для трансплантації;

2) презумпція згоди, що діє в Австрії, Росії, Казахстані, Білорусії. Відповідно до цієї моделі вилучення органів для трансплантації допускається, якщо донор за свого життя дав згоду для проведення такого вилучення.

Нині презумпція незгоди діє в 64% держав, а презумпція згоди – у 36% держав, де виконуються трансплантаційні втручання. При цьому середня кількість пересадок органів від донора-група в країнах із презумпцією незгоди та презумпцією згоди достовірно не відрізняється (якщо враховувати чисельність населення): 28,9 та 32,8 на 1 млн населення відповідно [4].

Суттєвою перевагою закріплення в національному законодавстві презумпції незгоди є те, що особі гарантується її виключне право розпоряджатись власними органами, забезпечується закріплення конституційного пріоритету прав особи над потребами й інтересами суспільства, забезпечується право на фізичну недоторканність особи як за життя, так і по смертю, значно знижується потенційна загроза криміналізації цієї галузі медицини. Недолік такої моделі полягає в тому, що виникає дефіцит органів.

У зв'язку із цим деякі науковці говорять про необхідність закріплення на законодавчому рівні «презумпції згоди», яка допоможе вирішити проблему нестачі органів і тканин для трансплантації, проте може призвести до зловживань у цій сфері, зокрема й незаконної торгівлі людськими органами. Крім того, деякі дослідники стверджують, що вказана презумпція порушує права людини, зокрема донора, який за життя зобов'язаний належно вирішити питання про можливість використання його органів і тканин для пересадки після його смерті.

З огляду на важливість отримання згоди з етичної позиції така система повинна забезпечити повну інформованість людей щодо існуючої політики й надання їм безперешкодної можливості відмовитись [6].

У зв'язку з негативною громадською думкою населення України щодо правових питань, пов'язаних із трансплантацією, надзвичайно рідкими є випадки, коли особа за життя дає згоду на пересадку своїх органів. Значно частіше для вилучення біологічного матеріалу в померлих трансплантологам доводиться отримувати згоду їхніх родичів. Відповідно до Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» родичі мають право заборонити або дозволити вилучення органів у померлого, навіть якщо це суперечить волі померлого, висловленій за життя [2]. Закон також не наводить, хто саме з родичів повинен приймати таке важливе рішення та як бути в ситуації, коли рідні померлої людини не можуть дійти згоди в цьому питанні. Крім того, законодавством не зафіксовано форму такого волевиявлення.

Вимоги закону часто є нереальними для виконання. У трансплантології питання згоди чи незгоди родичів на взяття органів має вирішуватись протягом короткого проміжку часу, доки органи ще придатні для проведення операції. Однак родичі загиблого перебувають у стресовому стані та не бажають обговорювати подібні питання.

На наше переконання, до законодавства насамперед потрібно внести зміни, що стосуватимуться позбавлення права родичів давати згоду на взяття трансплантата від померлого

донора. Необхідно зазначити, що в більшості країн світу для того, щоб взяти орган у мертвої людини, згода родичів не потрібна. Такі зміни допоможуть спростити процедуру трансплантації та збільшать кількість реципієнтів, які отримають можливість вижити.

5. *Недосконалість єдиної державної інформаційної системи у сфері трансплантації та відсутність єдиного державного органу, відповідального за діяльність, пов'язану з трансплантацією.*

На практиці стало зрозуміло, що механізми здійснення координаційної діяльності закладів і медичних установ, які здійснюють трансплантацію та мають право вилучати анатомічні матеріали, недостатньо реалізуються й вимагають суттєвого вдосконалення, тому не менш важливим у сфері вирішення організаційних проблем у трансплантології є вдосконалення механізму координації роботи державних і комунальних закладів охорони здоров'я та державних наукових установ, які мають право провадити діяльність, пов'язану з трансплантацією органів та інших анатомічних матеріалів людини.

Відсутність єдиного державного механізму координації роботи закладів охорони здоров'я, які мають право проводити пересадку донорських органів, значно гальмує розвиток трансплантології. На нашу думку, розпочати необхідно насамперед із діяльності Координаційного центру трансплантації органів, тканин і клітин. Вказаний центр було створено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про створення Координаційного центру трансплантації органів, тканин і клітин» від 27 квітня 1994 р. № 257. Згідно з Положенням про Координаційний центр трансплантації органів, тканин і клітин основними його завданнями є такі:

1) організаційно-методичне керівництво, інформаційне забезпечення, контроль, забезпечення взаємодії закладів, установ та організацій, що здійснюють діяльність, пов'язану з трансплантацією;

2) здійснення наукових досліджень і впровадження в практичну медицину наукових розробок у галузі трансплантації органів, тканин і клітин;

3) забезпечення діяльності єдиної державної інформаційної системи трансплантації [7].

Таким чином, завдання, покладені на цю державну установу, є суттєвими, а виконання їх перебуває на досить низькому рівні. На нашу думку, це пов'язано з тим, що центр не наділяється чіткими повноваженнями, які мали б зобов'язуючий характер щодо закладів охорони здоров'я, а тому згадане положення потребує змін і доповнень.

Висновки. Таким чином, основними причинами розвитку трансплантології як напряму медицини є значні зловживання, які призводять до комерціалізації цієї сфери, слабка державна підтримка, низький рівень фінансування, недосконале державне регулювання діяльності державних і комунальних закладів, пов'язаної з трансплантацією органів та інших анатомічних матеріалів, низький рівень державного контролю, негативна громадська думка, невисока активність громадських організацій, непоінформованість населення про проблеми й потреби трансплантології тощо.

Сучасні реалії вимагають подальшого реформування галузі трансплантології, що має відобразитись у її нормативно-правовому регулюванні з метою створення досконалої правової бази, захисту від неправомірних посягань на людське тіло.

Подальше вдосконалення повинне відбуватися в таких напрямках:

– розширення мережі закладів, які мають право здійснювати таку діяльність, за рахунок приватних медичних закладів;

– підвищення знань і навичок лікарів;

– збільшення фінансування та залучення громадських організацій до заходів соціально-просвітницького характеру;

– розробка й упровадження державних цільових програм із трансплантології;

– реорганізація та вдосконалення державного механізму координації роботи закладів охорони здоров'я, які мають право проводити пересадку донорських органів;

– позбавлення родичів права давати згоду на взяття трансплантата від померлого донора.

Список використаних джерел:

1. Богомолець О. Альтернативний законопроект про трансплантацію базується на презумпції незгоди / О. Богомолець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bogomolets.com/ua/news/1318-o-bogomolets-alternativnij-zakonoproekt-pro-transplantatsiyu-bazuetsya-na-prezumptsiji-nezgodu>.
2. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини : Закон України від 26 жовтня 2014 р. № 1007-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>.
3. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
4. Городецька А. Трансплантація в Україні: хто стоїть на шляху розвитку та успіху? / А. Городецька // Український медичний часопис. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.umj.com.ua/wp-content/uploads/2012/03/Transplantacia.pdf>.
5. Пелагеша О. Адміністративно-правове забезпечення трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. Пелагеша. – К., 2012. – 20 с.
6. Волкова А. Правові аспекти регулювання трансплантології в сучасній світовій практиці / А. Волкова // Вісник ХНУ ім. В.Н. Карабіна. Серія «Медицина». – 2011. – № 22(975). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://med.univer.kharkov.ua/science/vestnik/22/16.pdf>.
7. Про затвердження Положення про Координаційний центр трансплантації органів, тканин і клітин : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 11 грудня 2006 р. № 812 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1380-06>.

